د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند ګل رحمن حکیم

د خطیز د بیارغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کېږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې دار وا پوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونو سره بېره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پر مختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼله او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هېواد او ټولنې د پر مختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سر ته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» کې موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړې وړانديزونه کړېدي. ځينو په ذهني د سپړنې، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهانې په دوو ډلو ويشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د ارواپې (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

لیکوونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بيا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، د دوهم څپرکي د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لا تر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول کړي دي. دريم څپرکی د شعور په هکله «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني اجوړونکي اجزاوو توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څیړي. پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځی موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی. په علمي طریقه تر څیړنې لاندې نیسي. شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي. اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت «د بشري اروا پوهنې» تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي.

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیاته ایستل شوې چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي.

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له سباغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې، د زړه له کومې مننه کوم.

په درنښت
ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې ببلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نومورې پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندي ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نړۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواییم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بېلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونده بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ننګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د ستر گو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـگ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزگر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي ارواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړۍ مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د ارواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېیم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیداښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارنډایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور جدید نوي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جرمني ښوونځي (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځي (۶۸)

د جمیز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه ‹۸۲›

پنځم څپرکی ‹۸٦›

د سلوک د اصالت ښوونځی ‹۸٦›

د واټسن سلوکي نظریه ‹۸٦›

د سلوک علم د سکینر له نظره ‹۹۵›

د طبیعت او انسان اړیکي ‹۹٦›

د جبر او سلوک رابطه .... ‹۹۹›

شپږم څپرکی ‹۱۰۵›

د ګشتالت ښوونځی ‹۱۰۵›

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت ‹۱۰۵›

د شکل او ځمکي نقش .... ‹۱۰٦›

د ګشتالت د ښوونځي قوانین ‹۱۱۱›

د جامعیت یا تعادل قانون ‹۱۱۱›

د مجاورت قانون ‹۱۱۲›

د مشابهت قانون ‹۱۱۳›

د پیوستون قانون ‹۱۱۳›

د نیک پیوستون قانون ‹۱۱٤›

زده کړه د ګشتالت له نظره ‹۱۱٤›

د ادراک اهمیت په ګشتالت کي ‹۱۱۵›

د بصیرت نقش ‹۱۱٦›

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني چاپېریال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې درېیم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اړواپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړوونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامنځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړه پېړه داتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارگانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، وویله او د اروا پېژندنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ار (موضوع)، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت) له ساده اړیکو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شوی چې د ترکیبو (اجزاوو) د ترکیب طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل) هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راگرځوله دا وه چې څنگه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندگلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنگه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پېژندنې د بحثونو لپاره لاره پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنگه زده کړه او پېژندگلوي تر سره کیږي. همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړنۍ یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښ لاروریان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړی او د انسان په باب یې راو -ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروايي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غڅېږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښکلې مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او رغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځینې یې، نرم او ښایسته او بد او ناروالې، نیک او ناروا ښکاره او وبرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یو ځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت د پېر عالي هنر وګرځید. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په تعلمه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو تنیوارو پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري.

دې نظرې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راګرځي ، د وضعي او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید پر هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خېرپالو انسان ته دیره (بنه) مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله (م) چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهېزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهېزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دا نظر په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د سپړونکي طرفداران پدې گروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستگاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سپړونکي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و .

په دې وروستیو کلونو کې د ارواپوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه را منځته شوه او لرې نه ده چې د ارواپېژندنې په ټولو برخو څېړل سیورې وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428-347) دی . که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماد ي ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان یې بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې دخپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړه ورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نوځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سمو کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمنورو څخه لوی دی، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمنورو څخه زړه ور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعنې **ارسطو** (384-322 ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلوکلو څرخولی دی. دې يوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پديدې په شان دي. که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيداکړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړګانه او داپې ويل چې بايد عيني، واقعي او طبيعي چارو ته پاملرنه وشي. نو ځکه د افلاطون نظريې قبول نه کړې او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دوايه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او د دې یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګرویږې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري ارخ لګوي او نښتې اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایز شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستې څخه دی . نو څکه باید صورت محض وي او څنګه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او څېړنو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکي لري . ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري .

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو - نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی . همداسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پايله را وځي چې ارسطو په دې ګرويده دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو ، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعنې وجود يې د بدن د غړو په ژوندون پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې څه له ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکي ده، دارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطایي پیړیو د حکماؤ د منښې وړ وګرځیده او په کلونو يې د هغو علمي بحثو نه اداره کول.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو دارواپوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مسائل راڅېړي، اصول او قوانین يې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپوهنه دا تصور کوي چې «دیوید هیوم» انګلیسي فیلسوف لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني سوونکي او دلر غونو فیلسوفانو د سر سړي د دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او همدې د پیژندنې تجربي قوانین و نوموله، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندیدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، دافعل او انفعالات په تصادفي توګه نه پیدا کیږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پیړۍ وروسته دارسطو څخه هم تر بحث او څیړنې لاندې راغلل او د نوي ارواپیژندنې په وده او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډېره زیاته ګټه وکړي .

اپیکور : Epicure (340-270 ق م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي . په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي . او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي . د دې حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله ، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې : « خوش زه یم مرګ نشته ، کله چې مرګ راغی زه به نه یم » ، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي . دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني ، خو وايي چې ټوله خوښي او لذت باید په پېښو ستړګی ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي ، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوهنتي اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې مبوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړوي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نوځکه جبر هرچېرته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ارادې او د انسان اختيار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبيعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعيت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . يعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم وي تو پير نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوهنه اثر)

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي . رواقيانو عقيده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعني نفس، جلب بايد د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهېزګارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسيږي .

د رواقيانو او اپيکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابيده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړيکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هيڅ شان تې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وهڅول شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه بې هم د پلې نړۍ پوهه شميره . سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جايز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې ورښکاره حقیقت تشخیصول کېده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی و.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله له مشاهدې له اصول او استقرأ څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خواکې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه و چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځوو چې ارواپوهنه څنګه له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چټکتیا یې دومره وده او پراختیا وموند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ اروا پوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه ښکاره او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زموږ د اوس اصلاً د اروا پوهنې تاریخ نه شرحه کوو، یوازې روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوو.

اروا پېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه. تجربي اروا پوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي اروا پوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱ - لومړۍ مرحله یې د وېبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم ورنټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ښکاره ګند يې وړېيل او په اروپا او امريکا کې يې تجربه کاروي رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اروا پوهانو ته د نيږيوالو ټولنې له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغيز لاندې راغلې وه په دې کمې روش او طريقه کې چې د وخت په مادي او ميکانيکي فلسفې بناوه د تمدن مفهوم او تاثير ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲ - دوهمه مرحله پدې برياليتوب يعنې د علمي طريقې په اصل پيل، څو د انسان د ډېرې تغيير منونکې پديدې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې ډېر اروا پېژند ونکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد ولېده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغيير ورکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړې. پدې مرحله يا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳ - په دريمه مرحله يعنې د لومړيه نړيوالې جګړې له پيل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسيزې پورې ډېر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسيدې او نسبي نتايج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه . په دې دوره کې داحصايې او ازمرينو په مرسته دانسانانو کارونه په مقايسوي ډول يو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څيړنو لکه کډه ، اجتماعي اړوا پوهنه ، صنعتي اړوا پوهنه او د کوچنيانو ارواپوهنې پراختيا وموندله ، او د افرادو په هکله يې صرف د يوې اندازې پيش بينې او تخمين ځای ونيوه او برسيره پردې د څيړونکو او نوسټګس وارواپيژندونکو پام يې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو دانسان په جزئي مسايلو هم څيړنه ناقصه ده . همداسې د يې احصايوي څيړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقيده وي .

د دې مرحلو د پېښېدو او تېرېدلو په نتيجه کې د څېړنو منتقدينو پام کامل انسان ته را وګرځېد او دا رګانيزم اړيکه يې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څيړنې لاندې ونيوه . د بيولوژۍ په لحاظ هم وويځ په ورځ معلومېږي چې که يو غړی په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن يو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي .

په همدې ډول د ټولنيزې اروا پوهنې او ټولنيز تمدن څيړنو ثابته کړه چې منتزع انسان ، منفرد او بيلاوې انسان په نړۍ کې وجود نه لري يا نې دانسان پيژندنه په کلي توګه بې له

ټولنيز مدنيت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان يې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ريښه يې په تيره زمانه او د لوړو په خلاقه تجربو کې نغښتې دي او راتلونکې زمانه جوړوي. (آرامش، ۱۳۴۸، ۶۰)

د علمي طريقې نيمګړتيا: په دې کې نه شته چې علمي او عيني طريقه د شخصي عقايدو څخه سپنه او لوړه ده خو بايد پام ولرو چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېړنې اطلاعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه بايد وکړو؟

د ميتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځايږي. خو په لنډ ډول ويلای شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده. د دې امر دليل دا دی چې لکه ووېل شي: منتزع انسان يې له دې چې له نورو سره اړيکې ولري او يې له دې چې په تمدن کې ريښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، بايد داسې طريقه وکارول شي، چې وکړای شي دا څو اړخيزه معما يا پديده په سمه توګه وپېژني.

بل دليل دا دی چې پرهان په دې عقيده دي چې تمدني تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستۍ برخه ده، نو که دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او ميالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پايې دي.

دريم دليل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت ارتړلني. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندني طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډیره اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیوهنې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تیرو فکري تجربو او سیستم زیږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کیږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره څانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوه او متفکر پیدا کیږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول رابیرتي او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: دخبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا څانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا دخبرې نتیجه او انکل څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او ډیوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ.

نو دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریات را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلو چې یوازینۍ لار د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړنې ...

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنه کې ژورې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود دوته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي دعقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارواپوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه را ایخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د څاب انګیزې بېښه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونو ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunatism

3- Functionalism 4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[۱]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[۲]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناگاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پېړۍ پیل د اروا پوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د عمې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تېر ښوونځي په مکله اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر یو لوڅخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پېړۍ یعنې د علمي نهضت[۳] په پیل کې د کارت[۴] (1596-1650) د وماس[۵] د هغه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[۶] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې ډول یې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons
4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي شبرونځي لور ته گام اوچت کړ . دکارت او هابس پر ته له دې چې داروا پېژند نې په جلا کولو د فلسفې څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه دمادي او طبیعي علومو د پراختیا سره هماهنگ کړي ، نو په دې ذهنیت ذوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حیوان دسلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا ئې دمغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې ئې مغزته انعکاس ویل کېږي استوار کړي .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسیالي مادي جریان دی چې داعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه دمغز په لور او بیا د مغز څخه دعضلاتو په لور ته سیر یا تگ او راتگ کوي . دکارت دروح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده وچې د انسان په هر وگړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کوونکی شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داگروهه هم لرله چې حیوانات دتعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت دعقلي مذهب لاروي دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل دمعرفت او دحقیقت دپیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو گام پر مخ ولاړ او تول اروایي کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې دخارجي یا بهرنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاتې کیږي. هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو همغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. ودورت ر ۱۳۴۸ = ۷ - ۲۹ ؟

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

همغسې چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژۍ چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړی د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې سبورنځی رامنځته کړي چې څرنګه کيميا پوهانو غوښتل چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يو نوی پړاو او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژور اغېز وکړ هغه فيزيولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سرته ورسول چې په کلي توګه يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوی و. په دې ډول د فزیولوژۍ معلوماتو او کشفیاتو د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربې، طریقې او روشونه د نوې تجربې اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربې اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوي مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثیتو هسته، فردي اختلافات او د اروا پوهنې د اسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او خورېدو (انتشاراتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د انګېزو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقو سربېره، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ورزیاته شوه.

بلې برخې د علم، چې ددې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پېژندنې تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډولو په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پېړیو کې د رواني ناروغانو علاج ډېر خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سم شو. په عامه توګه د دې پېر رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو شمېر حینو کې، ذهني اختلال کشف شوی و، خو پیدا نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټونه یا نو بې له کوم علمي دلیله یې د ولې مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کیدل وروو، وروو د دې لامل شو چې د اروا پوهنې او فلسفې زوړه ارتباط یې د بل سره وشلیږي، او په منطقي توګه ونه توانیدل چې د اروا پوهنې څوکې د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې اروا پوهنې طغیان د زړې اروا پوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، نوونو، بیلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکې مسلو په پرتله بېخي د یروو. د بیلګې په توګه لرغونو اروا پېژندونکو به د زده کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله.

خو نویو اروا پوهانو به د تجربي څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو اروا پېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د اروا پوهنې تعریف همدغه ځانګړی تعریف یا نو «د هوښیارۍ یا شعور» ولو اما عملاً به یې قدرت ونه توانو نه، لیاقت او مهارت ونه درلود چې بنیادي د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو اروا پېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي اروا پوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام ترلاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلي

او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصوير ونه او ابتدايي اولوم نو حسونو ترکیب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هیر ول او پام ورنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي سبو ونځي، پیروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څیړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو اروا پوهنو ونکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعني هو ښياري د اروا پوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څیړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پیړۍ په لومړي لسیزه کې نویو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «بنکاره شعور» پورې اړه لري، پام نه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې يې د عینې طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د «پیچلي یا تیاره شعور» څیړنې او مطالعې ته يې د «بنکاره شعور» څخه ډیر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوې اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

---

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاني اصل، د زده کړې د نظر يې او تيورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقيده دوچې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل يې يوازې مجموعه د ساده او پيچلو عکس العملونو ، پژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظريه کې دا گليزم وحدت په نظر کې نه دی نيول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان « ښکاره شعور » يوازې د حسي عواملو ټولگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکيب او تلفيق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقيده وو چې په دې فرضيه کې هم د کليت اصل يا فې وحدت او د انسان هويت له نظره لويدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقيده ؤ چې د انسان شخصيت ده ته کنه لري، چې ښيي وحدت او بل يې هويت دی. هويت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زمانې په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسږ کال و.... او يا به سبا او بل کال هم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهيږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي : ۴۵) ٠

مختلفه او متضاده فوې فرضيي ترڅېرېې او انمايښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضيې قوت او نا توانی پوه ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بيلابيلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځو د ارزښت په هکله به ګران کاروي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي

دا ځکه چې د ښوونځي د ښوونځي اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې تر څېړنې لاندې ونیول شي. تر څو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په نني ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې ورو ستيو کلونو کې د الجمله چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بيلا بيل شکلونه لکه د نومونو يادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معما د زده کړې طريقه ، د ښه يا بد عادت زده کول ، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د مغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي . خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی . لا وليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د « ارواپوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کې د اسې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده .

1- Associationism . 2. James . w.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ارواپېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو   او څېړنو چې مخكې يې زده كړي وو، دېر تجربات او شرحه وركړې ده. خو د زده كړې د عمليې په برخه كې يې كومه تجربه نه وه پيل كړې. دوی د زده كړې د عمليې په هكله، كلي فرضيه درلوده چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منطق د زده كړې عمليه نه وه، بلكې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفكر ته پاملرنه كوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب كې چې افكار له كومه كېږي؟ دا ځواب وركاوه څنګه چې د افكارو له جريان او تشكيل له تېرو تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځكه نو موږ افكار يو له بل سره يو ځای او تړلي ي. دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګليسي ارواپوهنې يو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيكې پيدا كوي چې د يوې حادثې پيدا كېدل په صحنه د وجدان كې په څنګ سره هغه بله حادثه را ياد وي دغې حادثې ته تداعي يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخوانۍ وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی ، پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکرکړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې « الف » د « ب » ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک وسي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډېر سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موبخوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو « د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو ، اصل او منشاء « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي خو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي درېځو یا حسي دستګاه له خوا
نه کسب یا حاصل شوي.

څو چې انسان یو شي ټول یا یوه برخه یې نه وي لیدلی یا احساس
کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې
له پخوانی داسې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه
بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په
دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریانا توبقا
. یا وېړه دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له
احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په
صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا رولې مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته
مني دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دي چې دا په
خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې
د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې
خو کله چې له خیال پردازیه نه خبرې کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه
چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی.
نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له
طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه
کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---
(1) Motion.

د هابس په آنده یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نوري امواج، د صوت ارتعاشات ...) توایي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرنګه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څرګنده چې د تصویرونو توانی له انګیزو څخه اوږد او دوامداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس تعقل اروايي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم دارګانیزم په وجود کې ومني او هغه دارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرګندیږي. څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یو جسم ته نږدې کوي او یا له یو جسم څخه بېلوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکي جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د اروایي نیرو ای ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا تعلمي لیدل کیږي چې یې شاني طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه ډول فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومومد د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو ټولو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو تصوراتو[6] دي.

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پیوستون عامل باله .
د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب . د افکارو ترکیب یې له بل سره
د ذهن یو فعالیت دی . چې په « ارواړی کیمیا » هم یادیږي او ورو وروسته
د اروايي پیدایښت[1] د نظریې سبب وګرځید .

د دې لپاره چې ارواړی تداعي منځته راشي نوجوان لاک په یو د ول
داخلي حواسو هم عقیده درلوده ، نوکله چې ذهن به حسي تاثرات
پیدا کول دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو . خو ذهني
دستګاه سربیره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، دا توان
یې هم درلود چې هغه وپیژني ، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي . یعني
کولای شي چې د مجاورت ، مشابهت یا ورته والی او تضاد له طریقه
افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي .

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه دارواړي
ورزش یا ذهني دسپلین څخه ، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغییر ومومي
د لاک افکار و ، ارواپیژندونکو ته نوې لارې پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي . د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکی
د کوچنیانو د ارواو معماران او جوړونکي دی . اصلي ونده یې د پره
ګرامونو جوړول او اجرا ده . ځو په زده کوونکو کې ښه عادتونه پیدا
کړي .

---

(1) apperception.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهنې روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نظریه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پیړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې یوازینۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروایې ورزش او ډسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوولسمې پیړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روانپوهنه

ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپینوزا چې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې دغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نوځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

---

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارواپوهنې ته د «ذهني کيميا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د ارواپوهنې نقش يې د افکارو په اختلاط او ترکيب يا اروايي حالتونو کې[2] مطالعه ګڼي. دا په دې لکه په کيميا دا نوموړي د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکيب، تحليل او تجزيې پر اساس بنا کړله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه يې اصيل او مسلم حقيقت پېژني چې په مستقيم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خوا شيني[3].

اروايي حالتونه، د اروايي فعاليتونو پران يې عناصر دي، چې سره ترکيب شي نو ادراکي ذخيره يا د پيدا ايسنت څزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مايه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک يا پيدا ايسنت موندي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقيده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعيت کې د نويو اروايي حالتونو ديوالي يا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عمليې يا زده کړې د ايجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقيده ذهن لکه ديخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېر

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوږو کې پټه وي . د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي . هر نوی احساس هم له پخوانۍ تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي .

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوان لاندې په درې برخو ویشي . هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي . نو هر وخت خپل ځای بدلوي . په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي .

پوره د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي . هرې د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د ول روښانه شعور وجدان ته داخل شي نو هغه وسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي . هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوره شو او د تداعي اساس یې داده ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څینې ورنه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لمړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

کې منځته را وړي، دې پدېدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظریې ځنې ګټه په تدریس کې:

دهربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په همغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د پوښتنې ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

دهربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر ځنې پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

دهربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې (مشاهدې) له طریقه کولای شي د هغوی لپاره داسې فکري حلقه [1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه څت بریالی او ګټور دی چې د امرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری (چمتو والی)، ۲- د مطالبو وړاندې. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او پټ شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو څیړونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو لجستیکو لکه بالونو، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او د اسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکله د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی د وه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ته وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي . د ترون او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پېژندنه پیدا کوي .

۴ـ تعمیم : په دې مرحله کې زده کوونکي زیاتر باسي چې د دوه ډلو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د دیرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي ، کار ول کیږي . دا کار د مسئلو د حل له طریقې سره ترسید لی شي . ښوونکي ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتی له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبیږي . یا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معیارونو کې لاسبو وصلی شي او که نه ؟

د هربارت پلویان زیاتر باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکارول شي .

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اروا پېژندنې بنسټ ایښودونکی او مخکښی وپېژندل شي .

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونت[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت ، ساختارګرایي ښوونکي[3] او حواسي د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

موجبات يې برابر کړل .

د پورته بيان څخه ښکاره کېږي چې هغه بارت له يوې خوا د علم او معرفت سرچينه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ونکي پوهه او معلومات ترتيبوي ، نو بايد هغه د علمي تداعي ګرايانو مخکښ وګڼل شي او له بلې خوا د هغه شوونځي او لارښوونې د علمي تجربو په پراختيا او د ذهني محتوا د تحليل او ترکيب په جنبشونو او فعاليتونو تمامې شوې ، نو کولای شو چې هغه د ساختګرايانو په قطار کې وشميرو .

د ابينګهوس د تداعي نظريه :

معروف الماني ارواپيژندونکی ابينګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه يوازې د زده کړې په مسئلې کې مرسته وکړه ، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات يې د هيريدو[2] په عمليه کې هم په لاس را وړ . دا لومړی شخص و چې د حافظې د پيژندلو لپاره يې کتاب وليکه ، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره يې نوې دوره پرانستله . دې کتاب د تجربتي جنبې سربېره د تداعي د تشکيل او زده کړې عملي هم ترڅېړنې لاندې ونيوله . نو په دې خاطر هم نوی و .

دا رښتيا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلويانو د تداعي سره سروکار درلود . خو هغوی د تداعي د تاثير موضوع ته پوره پاملرنه نه کوله ، او دا يې نه غوښتل چې د تداعي د تشکيل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی ترهرڅه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او ممتاوت د په یاد ساتلو له طریقه ان مایشت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي . ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغونې ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څرک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نورو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په دې وینا د هر چا حافظه ځانګړې لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوته وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نورې دغه ډول ازمېښتونه لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانا لرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هره اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستۍ اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښتې پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو عبارتونو چې د دوی د څو سوو مهمو لغتو زده کوونکو د ان
مرینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او بیا تله
شي څو په دې پوه شي چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په یوه ازمرینه کې دا لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خولۍ، کڅوړه، اوبه، پنبه وسکی، تجلیه، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بیړ
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جز د دغو اصطلاحګانو کیدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کمه شانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکی وکولای شي د ۷۵ په معدل او سط په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ټول پیژني، رسم کړه.

د «هیرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډیر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څیړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کیږي او د دې وروسته په زړه پورې ښه نوې طریقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې اروا پېژندونکي په عقيده نشو کولای چې د تداعي موضوع ليازې د مجاورت له طريقه توجيه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. هغه څوک چې د زده کړې په حالت کې دي. تر يوه حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابينګهوس د تحقيق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بيا د بېرته ور کولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغير شرط په عنوان انتخابېده، بيا د دغه شرط تغير او ارتباط د زده کړې په هکله ازمايښت کېده، پايلو وښودله کله چې موضوع ژر زده شوه، هغه ژر له ياده وتله بيا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتيا يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هرڅومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زيار وايستل شي پايله يا موخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې ابينګهوس، ازميدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل هيڅ ډول اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتيا «سرعت»، د دغه حالت په پرتله چې ازميدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینبر پاتې شي د یرلېږ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ار واپیژندونکو د اتجربې، د هیریدو د ماهیت پو هیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

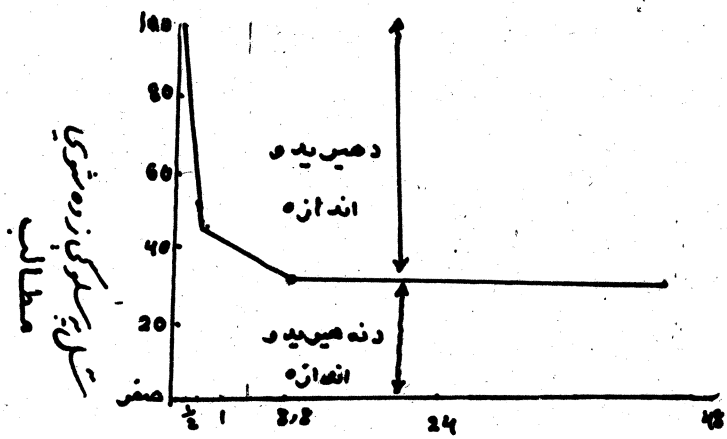

دګړیو شمیر د زده کړې څخه وروسته

دابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳)، د یاد ساتلو او هیریدو

په هکله دامنحني د یاد ساتلو او هیریدو دا ړیکې ستر مثال دی .

د اصالت تداعي نظرې

بنسټونه

د پاولوف[1]، تارندایک او نورو اروا پوهانو تجربو او ازمایښتونو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک چه هربارت غوندې خپلې څیړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او په خپلو څیړنو کې یې فیزیولوژیکي اروا پوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعني د داخلي محرکاتو اثر د باندینو محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک[2] ۱۸۹۸ کې د خپلو څیړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت[3]» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مراحلو د څیړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې[4] یا معما امېزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee thorandike.

(3) Animal ntelligence (4)- problem bokes
(5) puzzle ...

نوروڅخه کار اخستل . تارندایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وزي
کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د دیوالونو پای به تړلې وو
او یوازې یوه لار به د خوراک رسیدو ته خلاصه وه ، خوشې «ایله» کړ،
وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته وروسته د زیات ایستلو
پیدا کړه ، تشویقیده ، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پریښودل
کیده چې څو ځلې حیلو او طرحو سره کار پیل کړي ، څو د هغه سلوک او
فعالیت به یې څارنه او هغه وخت یې چې د ځل لومړی بریالیتوب له پاره
لګولی و تعیینداوه ، بیا به یې هم هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت
کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی ، غذا
رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه.
په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یانې د ژوي پرمختګ ، د ستونزې په حل
کې ، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل
د څرګندوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارندایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په
تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د ښو یا بدو پایلو پر اساس «حذف»
یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې
شرحه کوي: « هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښۍ
سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعیت سره ، تر هغه وروسته تداعي کیږي.
یانې هر وخت چې

---

(1) The law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی وو ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د ناراحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اصورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي » هرڅومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر ، د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي . دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یاني په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ثورنډایک زده کړې ځینې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

ثارندایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکی دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ازموینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان يې موجود وو. که پوښتنه له بريالتوب
سره ترلې وه نو ازموونکي ته به د تشويق په توګه ويل کېده «صحيح ده»
او که ځواب ناسم وو نو د توبيخ په توګه به ورته ويل کېده «غلط دی»
يا فرق په دې ازمايښت کې هم تشويق او توبيخ موجود و. د دې ازموينو
پايلو وښوده چې د تشويق تاثير په ځوابونو ډير مثبت و. تارنډايک
د دې پايلو په اساس، د اثر پر قانون تجديد نظر وکړ او تشويق ته
د توبيخ په پرتله ډير اهميت قايل شو. د تارنډايک په اند د توبيخ
حقيقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعيت څخه جلا کړي، بلکه حقيقي
اثر يې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي
او صحيح ځواب پيدا کړي. خو د تحسين او تشويق مستحق وګرځي
او په دې توګه هغه صحيح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعيت
سره تداعي شي. په واقعيت کې د سم ځواب پيدا کېدل، په اتفاقي او
بڼيزه غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارنډايک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضيې جدي[1]
پلوی کاوه او يا مفسې چې د ده څولنبه وه وايي «د اړيکو او مناسبتو
فرضيې پلوی و. تارنډايک په دې عقيده و چې ټولې تداعي ګانې د
انګيزې - ځواب اړيکې يا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني
تاثراتو او يا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټينګه شي پوازې مجاورت
کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

---

(1) Connection.

انسان د ځینو ژوندو پولړلړ سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پنګولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغزو موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پیټرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژیست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تیر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شولې چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سرته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله وهڅېده څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړي. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي و چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترعنوان لاندې تولیدیږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېرا ته دې چې خواړه ور ته ورسېږي، عملاً[1] پيل کېږي. په دې ډول چې: يې ازې د خوړو د ظرف ليدل، يا نژدې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه کې د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګېزه نه شي حسابېدی د غه خبرګونه يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترګه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ور ته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د ارواني ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اړوند څېړنو د فرضيا ترشح د هغه فزيولوژيکي فرضياتو پر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مينه د رلوده، نن د پېر ته اصطلاح څخه يې لاس واخست او په ځای
يې د شرطي رفلکس(۱) اصطلاح وړاندې کړه او علامت يا نښې ته يې شر
طي انګيزه(۲) وويله. ښکاره ده چې رفلکس يا شرطي انعکاس بېرته د هغو
ځواب او ځواکونه غير شرطي انګيزه ده چې هغې ته تقويت(۳) هم وايي.

د تقويت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژ
ندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. خو د دې قانون ساحه او د
عمل ميدان په واقعيت کې ډېر لوی دی او هدف يې بيانول د شرطي
ځوابونو د غبرګون ټينګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولو
کې اغيزمن او صادق وي.

چارلز ادوارډ سپرمن(۴) انګليسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت
مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د ځو لاملونو د پېيو
ستونو او مناسباتو پر اساس بنا کړه، خو هغه خپله د اروا پېژندنې
دغه سيستم د تداعي د ښوونځي په سترګه و نه کتل او لا انتقاد به
يې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلويان په خپله فرضيه کې په عجيبه
ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او فرضياتو کې چې د ذکا
وت پيداکېدل، د نوي معرفت کشفول او د نويو مسئلو حل يې پې
ځواته پرېښي او عملاً بيانول يې له حافظې سره سم کار لري.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.
(3) Rainforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارواپوهنې پلویان هم د تداعي د سنوونې پر پلویانو داسې انتقادونه لري . او ویلای شو چې دگشتالت د ارواپوهنې غټ خدمت د اصالت تداعي سنوونې لپاره هم دا دی چې د دوی دغه خلاوې وکړي . په هر صورت د تجربتي تداعي ارواپوهنې ګټه د دې سنوونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي . د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پېداکول د حافظې په مکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو څوابونو ، عبرګونونو ، انتقال له یوه عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسې نور .

هیلګارد(۱) ، رابنسون(۲) ، وودورت(۳) او همداسې نور ټول شمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جزحسابېدای شي . ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کېدای . د تداعي سنوونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه د دغه خوا د اصالت سلوک سنوونې کاملاً ځانګړی بحث او تړیو لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest . R .

(2) Robinson . E . S .

(3) wood worth .

خلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې اروا پېژندنه د مستقل علم په توګه وپېژاندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د اروا پېژندنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حافظه، حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لومړني «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلا واسطه تجربې» نوم غوره کړ. په دې ترتیب د هغه د اروا پېژندنې په تعریف کې د انسان بشپړې تجربې چې په رښتیا سره د اروا پوهنې په برخه کې شاملې شوې، داځکه هغسې چې موږ پر خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) Wilhelm Wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووندت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته ووندت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګندوي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې د مل، ناخودآګاه او ابتدایي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

اویا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري ۱۴۰: ۱۸) په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د واړو برخو یانې داخلي او بهرني تجربه شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقو او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

وونت عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تېرې خاطرې، هیجانات، اهداف، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونت د شعور د عناصرو په شکله سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي طبقو یې وېشله: لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهره راځي یانې سرچینه زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. داساده او لومړني احساسونه څرنګه چې حواس سره شنوائي او کان لري، بوی منبه شرحه کړې دي. لکه د رنګ لیدل. د تیغ اورېدل، د مڼو څکل، جلدي احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عواملو پېژندنه کې کمالات

شو چې د اهم بیان کړي چې څنګه غږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه دي او د اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سېمونې بېلې پاڼې دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شو د ممکنه ساده تجربې او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هر چا منلي دي. خو وونټ دوه جهتې نور هم پر هغو ور زیاته کړل. لومړی جهت یې د تحریک او کرارۍ (آرامش)، او بل جهت یې د خواشینۍ (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طریقو یو له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کېږي. څنګه چې لیدل کېږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant–unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت د ووندت په عقیده د انسان د اعمالو شمیر اروا پوهنه نه ده، بلکه د ووندت په مبنا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، چې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دی چې ووندت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبوونکي اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت ندا یې د ښوونځي په تعلیماتو کې له ووندت ترمخه او د ګشتالت په اروا پوهنه کې وروسته له ووندته هم پیدا کړو. (ور دورانټ، ۱۳۴۸: ۶۳۸-۷)

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ښوونځي پلویانو د اروا پوهنې موضوع شعور[1] یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څیړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا ډول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څیړنې لاندې ونیسو. د ذهني پیچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورډ تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د ووندت سره په څیړنو بوخت شو او د هغه تر اغیز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brad ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په ارواپوهنې بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو
اصـــول

دالمان د لایپزیک په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي لـه پلویانو څخه ، د وونت او ورو، تنو زده کوونکو زیات و پیژنست چې پـه امریکا کې د اروایي تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف ، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه ، د اصالت عمل[1] د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړ .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب رجوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند ان د تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بیعک اړ نه لري . ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

---

(1) Functionalism.

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرېږو شي.

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د هغه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه خبر نه وشي.

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي خو دیو سبب نه کېږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیا رکه جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي:

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي. دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغېز دی. وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخڅه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې په توګه د غږ په شکله د هوا ارتعاش خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د ومقدموخڅه په مغزکې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیدا کوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. د انفعالات د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، غصه او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې اروا پېژندنې، کلې طرحې د دې ترکیبي، عناصرو، پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا دیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پرته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلې حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو او بدلو ترمنځ دی.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د شیانو معنوي طریقه او لاس، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې پله یې د ول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعیه نو له مشاهدې څخه توپیر و لري، خو په اصل کې دا د طبیعي طریقې برخه ده.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار یده.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه د ذکاوت د اندازې موضوع چې امریکایانو ته ډېره مهمه بریښي او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کار یده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانانو ارواپوهنې ته یې پام و نه کړ. لومړی د ثارندایک او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي منو ونحو یې سطحي وګاڼه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیکي څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي به د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو د پېژندنې علاقه ګډه سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د بنوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیاړ یې وکېښ چې تجربي طریقې د علم د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږه چې علمي اروا پوهنه په تجربي ساحه کې دومره پر مخ ګړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت
ښوونځی

د عمل د اصالت (۱) نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي (۲) په واسطه طرحه شوه . دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس (۳) د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي)، تشکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي . بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې .

د عمل د اصالت نظریه پخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود . د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه . د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه دا و چې د عمل د اصالت د ارو

---

(1) Functionalism . (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهني، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی.

د عمل د اصالت سنورنګي په حقیقت کې د جوړښت د اصالت د سنورنګي په مقابل د اعتراض څرګندونه هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړي.

د عمل د اصالت د سنورنګي له ځانګړتیاوو څخه یو دادی چې د نورو سنورنګیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د بیلو څیزونو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي[1] نظریه ده لنډه په خلاص لاس یې د ارواپیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې سنورنګي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وود ورث[4]، اډوارډ رابنسن[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړکې کې یو از دې د دوو کسو لارښوونې به په لنډه توګه مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څرګندونه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن بیه ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جوړښت د اصالت سنورنګي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جوړښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جوړښتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A
(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وکولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې اوږده کړې په کم وکیف پوهېدلي یو او د هغه اصول مو زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. (ځکه چې د انګل د-پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي).

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي یې په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېري همداسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجربه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله. خو اروايي فعالیتونه او د بیولوژیکي نقش داروا پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري. دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونځي او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پېړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنايي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

1- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

2- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

3- سلوک او زده کړه یو تمامیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه يې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوند کولو لپاره يو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لرونکو ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژی پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود يې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زيار ايستل او داسې نور دي.

ځنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

(1) Tropism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې په توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختلف او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمېري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځیني غریزې خپله نېږو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کېږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغېزو څخه خالص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر پر بنسټ اینبس د ونکو غوندې ، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي ، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف) سبب شي ، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګوري . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶).

اوس نو دا راپېښېږي موضوع د جان ډیوي له نظره « د فرد انطباق له چاپیریال سره » دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره داده چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په تشکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوو ، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څنډ یې و ډرول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

دعمل د اصالت سنبولیکې پلویان زیاتې باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټور وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کرکټر د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د مادونو وړ ده چې علم نه نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پلوه موږ دوره څخه تېر او سه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو . په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړۍ مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته مرحله کې چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

دا رواني رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني ارواپوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي ارواپوهنې څخه بېزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د ارواپوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په هغه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکزته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو ملوډ و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربیره پر دې، د دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه تر څیړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغیزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سره» کې په بشپړ ډول څرګند شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان ټولنیز اړخ ډېر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو تر منځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمیري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Functionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه غوښتنې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنپوهنه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تعلیل استقاعي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ذ دې لپاره چې ارواپوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د نورو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر پېر د بخوانی کلاسیک ښوونځی سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي: لومړی تر پېر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د ارواپوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل او پلټنې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکونکي عوامل پېژني او وايي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرسنت د سبوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفسانې چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکې په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د سبوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسيک سبوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې بيانې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو سبوونځيو سبکاره او بارز توپيرونه دي.

د عمل د اصالت سبوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا ټولنه کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گته ورځه اخستلی شو ؟ خوتیجن له دې پوښتنې ځنه بېزاره واونګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمیرله .

خوجان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستې پوښتنې لورته ځیرو او تربیتي چارې یې دارواپوهنې پراصولو کې پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دامطلبونه ددې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمیرل شو .

دعمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده ولري چې په ټولو طبیعي چارو کې داستمرار حالت وجود لري یانې داستمرار حالت دمحرک او عبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، دټ وند موجود او جاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي دبدن او ذهن داپیکو ترمنځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه دثنویت ، دبدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا دثو په څیر یو له بل ځخه نه بېژني .

دجان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي توګه د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې توګه دذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لومړي ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلونې د ډیوي په ډېرو اثارو کې لیدل کېږي. د ډیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر څرنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پوهه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان ډیوي «انسان ته مخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان ډیوي د خپلې اروا پېژندنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا فعالیتونه هدفونو ته ځي او پایلې ترې لاسته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] پو جامع[2] پوه خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږید او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورډ په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جیمز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده ، دده د فلسفې شرحه دوه خټ خصوصیته لري . له یوې خوا دده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې تمایلاتو ده د مادي فلسفې اړخ تحدیداوه . همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځ ته کړ .

د ویلیام جمیز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې ځرگندې کړي . د دغې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکۍ د گټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارگاد (:)

ویلیام جمیز د تجربې اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

...پرخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني
تړې او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي: «دا ګانیزم
بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې عصب
وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري.
د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي: «د تجربې اثر د
اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان
سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کــــوي
او هغه برابروي».

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي: «ارواپوهنه د
نفسي ژوند علم دی، چې څېنې پدیدې او شرایط څېړي».

د ویلیام جیمز په عقیده پدیده، د ارواپوهنې موضوع، طبیعي علوم
پورې تړلي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن —
مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن
دستګاه، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم
مهمه برخه تشکیلوي. او س نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات
(بیولوژي) له ډیرې ویني او شعور د هغې مرکزي مسئله ګڼي —
خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي، قانع نه
دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان
په هکله وايي: «شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي په بېرته خپل پرېکړې اثر لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړې دادی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خود اګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او دغه استمرار مونږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دوام په برخې سره ورتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅیړنې او مطالعې لاندې ونیسي. (راسته ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې دارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشیانو، اطفالو، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دی.

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او دعلمي طریقې پلوی وه لومړی طریقه چې هغه یادوي ،، داخلي او باطني،، طریقه ده، خو د ووندت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي، نوموړی دا یو ډول مشاهده شمیري. که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي ارواپوهنې پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده. د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ.

ویلیام جیمز ،، مقایسوي طریقې،، ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په ،، باطني او تجربتي طریقو،، کې وکارولو، د ژوو، کوچنیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي. د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د یا یې تفسیر یې اسانه کار نه وي. د دې طریقې څخه باید په ډېرې څیرکه استفاده وشي. بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی. ددې عقیدې چې ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبیعه عالم پورې اړه لري، نه دی. (پسرلته اثر ۸۰ - ۷۷)

پنځم څپرکی

دسلوک داصالت ښوونځی

دواټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (1878 - 1959) په 1903 کال کې د Ph.D. شهادتنامه دشیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې دجوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په همدې دول دعمل داصالت له ښوونځي سره په څه دول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید دفزیک او کیمیا دعلومو پر اصول بنا او استوار وي .

دواټسن دنظریې پر اساس نه یوازې ذهن او ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې دارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ دول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره دانتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علومو غوندې ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نو څه سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي . د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واتسن باید د سلوکي اروا پوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداشان د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی.

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کیږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعبیر شي . ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تخیل په میدان کې الوتلی شي ؟

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکه چې وویل شو، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه » او همدا شان شخصي فعل، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

ښکر ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او داروایې معنی له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یې پروړ داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی . د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسو هم نو ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکرکول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . ډیر خلک په لوړ ږغ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په ځنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر غمتې نښې دي هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي . وروسته چې غټیږي په نجوا او بېخ بېخ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ذکړ و عقلي شخصیت ، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند دی ارزښت او بې اهمیته بڼه ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولی خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورونت او نورو تجربتي پوهانو زیات دار واپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې لیوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه وپیژ ندله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي : « چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلو یانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی » . هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو پېغوا نه پریږدي . او هغان پر دې موضوع و نه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني یو ډولي حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مېنو ښځو تر منځ تر پیر چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو ښونځیو د پلویانو سره وکاو د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څ د سلوک د اصالت پلویانو نور تهتوالي سي ونه کړ او داسي مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصورات پسي نه ولاړل او دهغوی په ځای یې له داسي مفاهیمو لکه انگیزه(۱) ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه محض داخلي عواملو ته وایي چې د یاروني (برانگیختگی) او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف ترسیده او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسي نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګرار شاتو ورسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک ترکتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بیلگې په توگه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسي داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسي فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډیری حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس تجربي داسي

---

(۱) Motive.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفيف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جريان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې [1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ [2] سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن [3] له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې بايد عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. يانې په اروا پوهنه کې بايد هره مساله په "بالقوه" ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې د ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو کېدای شي چې د کتنې او رعايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او کوچنيانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او با ارزښته دي او ويلی شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربي اروا پوهنه کې يې بې نظيره او ځکه به وو. هماغسې چې ونټ ويلي وو چې د شعور يا خود آګاهۍ تجربې پېچلې مسالې دي، بايد هغه په ساده حسونو او ازمايښتونو تجزيه کړو واټسن هم عقيده درلوده چې د سلوک پېچلې او غامضه مسالې ده بايد په ساده واحدونو د انګېزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې دې د واړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavi.

ته رفلکس(۱) وايي . همداسې واټسن وايي " غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې غريزي نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړې صفتونه په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي يدي .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايلو له مرستې امکان لري . ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کيدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي . ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي او رواني پېښه ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په کار وړي . محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کيږي . لکه نور چې سترګه او يا آواز چې غوږ تحريکوي .

ازمويني د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو يلوی ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولي . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یاني د سلوک د اصل دسنوټيګي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونـو ده وروسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم» نو دګې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښن معلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د ځینو نورو مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختبار ورکړې شویدی.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیبنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي، چې هغه عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د ځوابونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي دکار اساس څو لاندې اصله

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په مخه ډېر تاکید کوي .

۱- دانسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښې ، وینې او هډوکو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . ددې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او همداسې رواني او عملي ودې ته خاصه پاملرنه کیږي

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړونکي د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- ددې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړې او عادتونه کارول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه قضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجوده وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د دستګاوو تمثیلونه وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره بیا هغه قضیې او مسلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او رابطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب عصبي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر (1) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه ښارګوټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(1) Burrhus Fredric skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د دې طریقې ارزښت یې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم ویلی کېږي. دا او لسلوکي نظریه په واقعیت کې د تارندایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې، یوه نوې څانګه ده.

تارندایک سلوک ارتداعي (بدني او رواني، دواړه) په زده کړه کې مهم بولي. اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مقابله ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرايي طریقه مطالعه کاوه. د اروا پوهنې دنده بیانوي دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او غریزه بحث کوي، مخالف دی.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. دعلم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اتکال دیږېږي بلکې دځ سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدا ایښت مسوجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په ارواپوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه دخپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیاد د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي داروا پوهنې متحولین لکه د نورو علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په توګه توصیف شي د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه یا یې چې د محیطي شرایط مطلوب دی منځ ته راوړي.

داروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: ،،دچې آس د اوبو سرته راوستی شي خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبوروولی، ردوي. دی عقیده لري چې د ارواپوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بیا چینلو ته مجبور کړو. په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- نیاب باسي چې په ارواپوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کېږي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو د ټولولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په شکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په شکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي. خو د داسې پېښو په نسبت په ځواب کې چې نو یو مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسکینر ځواب دا دی چې داسې سلوک‌ونه باید د هغو جبري ونکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پراساس تحلیل او وڅیړو . پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره :

دسکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده . د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې لپاره اړین او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي .

د بنیادم د بنیادم ، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه وخت سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . له دې امله دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړ یدی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د هغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې هغه یې چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده د پوهه د عالم ، تکه بل هر وګړي غونډې هم مسول د ځانګړي تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ذمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(1) Naturalistic determinism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لاړه او پرېمان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پرمه د پدید
خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړېدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه
مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پرمه د طبیعي حیاړو جریان او
دڅرند په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادی ویاړ درلوده
د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي ښوونځي په رستاخیز کې د یاد ونې
ور مرستې کړېدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام
د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ ، ده وویل ، هغه کار چې ازمایښت
کوونکی کولای شي دا دی چې له پېژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او
د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریق
قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.
سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس
تلــقي شــي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر
ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید
یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي
په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وکیا .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي
بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي .
مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنې، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سر و کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي چې د ازموینې له خوا کنټرولیږي او په یوه خپړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، اړتیا، خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب تړلې واحدونه په مغز کې داخل شي. نوی مطلب، دغه نوې او ساده معماامیزه جعبې پورې تړلې دي، چې تر اوسه د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، دغه ظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارنډایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، تر منځ وجود درلود درکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې دغه دواړه سره تړي او یا پیوندوي،

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او ډېره چټکه وي خو هیرول[1]، یو لنډ او بطي رفلکس دی.

له دغه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونه پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې[2] خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه :

(1) Extinction (2) Respondents (3) operants.

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلته ځو دا زمونږ له نظره معلومه

انګېزه نه وي، دا ځکه چې هغه انګېزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کېږي

پېرې ځای کې انګېزه د ازمونکي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجربې

متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازمونکي کار پر ازې د A له متحول

سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ازمونکي، انګېزې منځته راوړي، کله چې مونږ غواړو

هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې

چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې

په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي

چې ووایو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار

ورکولو راوباسي. خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې

له تعبیر څخه ډډه وکړي او بیانې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-

حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې دا ځواب

یانې په میلې فشار، بیانې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-

ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا ته

شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی

یې دی، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپیریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور له دې کبله د وسيلې(۱) خاصيت هم لري . د سکينر په جعبه کې داعمل کوونکي رفلکس د غذا په برابرولو تماميږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې، ارګانيزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محيطي تاثيرات نه توليدوي . څو چې د ځان منځ يې په برخه د محيط يا چاپيريال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړشوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کيدو او صيږيدو په هکله احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتساب، هدايت او صيږيدل د تجربې او ازمايښت په اساس د سلوک پېژندنې اساسي موضوع ده .

سکينر دا تاييد او قصد نه درلود چې ځپله او وابهنه يوازې موږک او جعبې ته محدود کړي ،که څه هم هغه دا روش د کار د ځينو لپاره اصلي او مهمتانه لار ګڼله .

د هغه په عقيده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څېړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو تنو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کوهلر(۴) نومیدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او دکلي سان مان تصور ته هم ګشتالت وایي.

د انظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کتلو په سبه صورت درک او وپیژنو، نو کفکر نه دی. د اډول فکر او نظریه

---

(1) Max werthe*i*mer

(2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka

(4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ویرو فیلسوفان او، مفکرین د هغه وخت د نړۍ او کائیناتو د جوړښت او پیژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونه او قوانینو ته یه ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو وړو وړو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې مفکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پیژندنه یې یوازې د هغو د اجزاوو او جزیو وړو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. د لته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مفکرین او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي مفکرین ووایو.

په نولسمه پیړۍ کې د ورتیا پر ځای دغه نظریه د ګشتالت په شکل قاطع او صریح نظر څرګند کړ. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅیړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څلور درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصوري د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بحث شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې نښې ګډېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوصافو څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وېني، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په الماني کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د ارواپوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په ارواپوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د مانادار سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا اس د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کول شي.

د فای پدیده یا د ادراک حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د ورتها یو په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځېد. د ورتها یو د مهمو ازمایښتونو څخه یې د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کېږي: ورته یې په دې تجربه کې د پروژکتورو په

---

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره يې عمود او يو منحني خط د سپينې پردې پر مخ انځور يا انې منعکس کاوه . د ازمايښت په پايله کې مخه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډيره وه ، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېدي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو ځل يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فاي پديدې له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده . دا ډول په زړه پورې ازمايښتونه او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځيد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي ، معمول د يو شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت وينې يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه ، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فاي پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تيارې او روښانه شي بيا د يوې رڼا نقطې په ډول ليدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۲-۳ سانتي مترو په فاصله د ځېلې څنګه لري ونیسو او ځېلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. د دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسنادي د محرک ـ ځواب په اړوند کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اړوند کې:

څنګه چې د ګشتالت پښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اړوا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اړوا پوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure . (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي .

باید پام لرنه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري . د ورتهایمر په عقیده ادراک مخه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي . بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده .

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي .

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غښتلی دی. البته مخه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي .

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ښوونځي قوانين

دګشتالت اروا پوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(1) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابېږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوي دي:

د تعادل ﻫ فراګیرۍ. جامعیت، قانون.

دګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(2) قانون دی مطلب یې دا دی چې اروايي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې(3) قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په اروا پوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون و نومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهموار سطح کې واقع شي نو د متعادلې ونې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص زیار باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدغسې له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . دګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون (۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږدېوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټولګي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د مغز د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدېوالي د شاګرد دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ژغونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هیڅ ډول وحدت د مغز ترمنځه نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

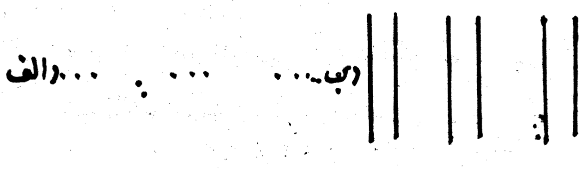

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل وحدتونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلو ګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغو کې حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګیډیو په حیث سازمان ورکوي.

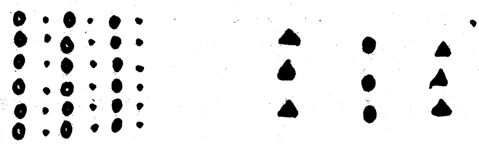

، په دې تصویر کې، ښې خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خواته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول منځکارې.

د پیوستون قانون :

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity. (2) The law of closure.

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل ، انسان ته خوشبختي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه ونا رضایتي او خرا شیني اسباب جوړوي .

د نېک پیوستون قانون :

د نېک پیوستون[1] په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یوځای کېدو ځخه منځته راځي او درک کېږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بېلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موندي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایي هغه کې زده کړه د یوه کلي هڅیات په توګه مطرح کېږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راغلې وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ور سره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې زده کړه کې چې کلي قاعده د قیاس[1] په دول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

خو که نمونه یا بیلگه د زده کړې بنسټ وه یاني ادراک او زده کړه د جزء څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده، نو دې ته استقرایي[2] طریقه وايي.

دگشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسألې حل دی. په دې طریقه کې زیات استعمل کیږي چې مسالې ته د کل په توگه یا ملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکي یې وپیژني او موضوع یې مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا ووېل شي چې زده کړه دگشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په گشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې دگشتالت اروا پوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړیده، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه؛ پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي. دکل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه کیږي.

د دې اروا پوهانو په نظر، د یر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي . دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا" دخپل نوو ستو دا سې نتیجه واخیستله چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چتکه ، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونوکې ډیره او د مطالبو بیا راياد ول اسانه وي . او که مطالب طوطي وار زده شي ، نارسا ، بې مانا او ډیر وخت نیسي .

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غاړه لري . ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیداکول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی . بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو او اهداف ، ورسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې ، د محیطي عواملو څخه ، پیدا کړي ، بلکه د خپلو بدنې امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي . په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه ، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې بیا اکتسابي عمل شمیرل کیږي .

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو ترمنځ اړیکو ته ، سلوک ویل کیږي .

---

(1) katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خودګشتالت داپلویان وایي : داسم نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی . کورت لوین[1] الماني پوه ، څیړونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو . دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه . نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب ، د احساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي داعبارت دامانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي . په پایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره ژواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا یښت څخه دی چې فرد یې له فیوشنې څخه، د حواسو په مرسته پلاس راوړي. خپله هغه شی او چاپېریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کېږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پیدایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپېریال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت دژبې د و دې، عواطفو، پټولنیزو اړیکو اوسلوک په بڼه څرګندیږي.

دژوند فضا:

دژوند فضا[1] یوه کلي نمونه دهغو موثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني ټوکه منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپیریال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپیریال فزیکي او ټولنیز محیط دی. دژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي[2] او عملي[3]، وظیفوي، روابط او اړیکي داخل دي. دژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، تجربه، هنر، افسانه، دین اتکل، او امید ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد دژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکیل شوی یده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تیر او راتلونکي لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي.

لوین خپل اصلي فورم دژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E روانی

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځند(1) کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یو کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

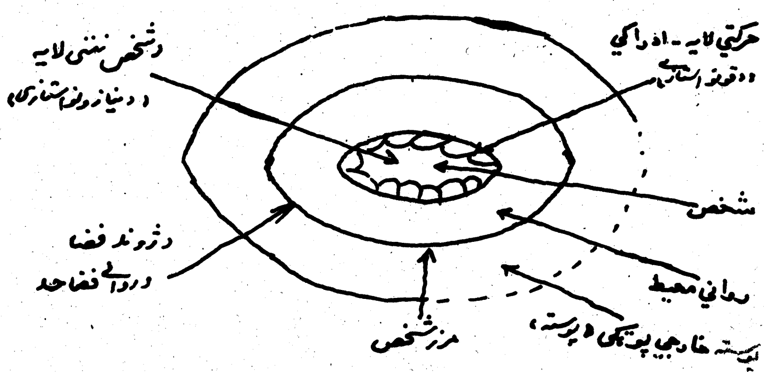

پورته جوړ بنت یو پوټکی د بهرني پوستې(2) په نوم احاطه کړې ده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

---

(1) Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنه فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شوېده.
دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه سوداګري، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نورو پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزار ونکي منطقې منفي ظرفیت لري.
شخص او د هغه چاپیریال چې یو وخت د ټولنه په فضا اغیز کوي، د ماهیت او وظیفې په نسبت یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپیریال او د ټولنه د فضا خارجي یې سته ممکنه ده په لوړ رتنه منډ سي ټکل کې وسنبو دل شي.
د ټولنه فضا په خاصه توګه یو روانې پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلا کیږي او د ټولنه له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ټولنه فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد شتي وضعې لپاره وضع شوېده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپېريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپېريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپېريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګړي ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپېريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړي توګه داچې له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپېريال ظاهراً يو ډول ښکاري. ولې د هريوه رواني چاپېريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲: ۳۳۲).

هرګز وجود حاضر غايب شنيده ای

من در ميان جمع و دلم جای ديگراست.

"سعدی"

اووم څپرکی

د رواني ناروغۍ سنووځي

کله چي د عمل د اصالت سنووځۍ په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې سنووځۍ را منځته شو. که څه هم د دې سنووځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې سنووځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې سنووځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د سنووځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د ارواپوهني موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په ارواپوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د ذهن د رواني جریانونو پر بحث وڅېړو چي مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ان ماېينتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه (۱) مناسبه نه ده باید بله طریقه وکارول شي .

فرويد عقيده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او ټکرو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي . د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د « خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل » له طریقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په هکله او یا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرمېدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه ، میل خوښي او لذت دی ، د افرادو د کړو وړو محرک باله . فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یا دول ، تذکر ، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي . د تیرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعوري په اګاه یا ناخبرانه برخه کې وارول ، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ارواېي بې نظمیو د خلاصون لپاره ، د یوه مهمه وسیله ده .

فرويد په له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطرات یا حافظې ته راولي ، هغه زیار ایسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دمغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده وچې منشأ د ډېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دی.

فروید به د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وچې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تناکلو نښو او علایمو، څخه استفاده وکړو، هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خپلې ته متوجه وي د خپلې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بدن د بل محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بدن کوم بل څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه دا شیان په ژوند کې کارنده ونده لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرني نړۍ سره مربوطوي او تر یوې اندازې مو پرځیله وضعه ځپروي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او آګاه برخه کې دي چې په کړو او افکارو پورې واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رملو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډیر و غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته و ملو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نا روغ کې امکان د خود آګاهی له ناخود اګاهی څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن لزل د شخصیت کې دی چې له نا خود اګاهی څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالوی[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څیړنو د توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د ارواپوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ډیر اوږد تاریخ لري چې لرغونو زمانو ته ور رسیږي. خو خوب اوان یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هر اړخیز وخت ځینې انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پیژندنه ده. پدې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla
(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.
(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.
(9) phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځا استواره وي په اروا پوهنه کې معني او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازاد او نه، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې، مجموعې په شکل، دچاپیریال په ارتباط عمل وکړي. دسارتر دا بیان دېر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره عبارت دهغه، مقصد په دې مکله څرګندوي. دا کلیت هم دازادی مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

البورت دېر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د « وجود اصالت »، دانسان دژوند شرایطو ته مانا او ژوره یا ورکوي او دلومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» دپرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره دېرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې دمخالف ذریځ غوره کې. د دوی په عقیده « دمشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان دسلوک په اساس توصیف کړو ».

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي دشلمې پېړۍ په پیل کې دسنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان دزده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې و نیو او هغه یې ناتوان، ځنډ موثر او مصرف ملایشي و بنود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیما یي بشر دوستانهم دسلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې راپورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دې پېچلي ژوندانه ځانګړي موجبات برابر کړي او بشري تعلیم ته تیاوکړي. او همداسې دا لې هم په ګوته کړه چې پیاوړي سلوک ته پاملرنه، د انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا ښکاره تیرګه او تعاون، د ټولنې او فعال انسان په اړه چیدا او طبیعت دے او پایله یې پرته د انسان شخصه لرې تمثیل څه نه دي. نو ځکه د سلو کې طریقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک هغه محسوس اړخ - مطالعه او څېړي، چې د متفاوتو شخصیتونو، پېچلې اړیکې او ټولنیا نه شي مشخصولی.

بشري او روانپوهان تجربتي څېړنې سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او روانپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته معنا او د او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پر یښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د پر مسوولیت یې پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه اف پننده ګي، هنردوستي او خپلواکي ځانګړې خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسیږي او د زده کړې چاپیریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پورته یاده طریقه دې چې دافرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیات او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوکار ټولنګي افراد وروزل شي ووده او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له ورکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي ښکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي.
نوښت او ابتکار د ويرې موجبات برابر نه کړي . بلکې د هغه له
ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي .

نو ځکه پوازې اساسي او صحيح بدلون د ښوونې او
روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتيا
وې پوره کړي .

او س نو که غواړو چې د او دوام سره مينه لرو بايد د ښوونې
او روزنې هدف د زده کړې تغيير او بدلون ته معطوف کړو .
د دې موخې په وسيله يې تربيه شوی انسان زده کوي چې
څنګه زده کړه"۱" وکړي . او دا هم ورته ثابتيږي ، چې هر
ډول معلومات سره څينې اشتباه ګانې هم تړلې وي . هغو
کمال دا دی چې تيروتنې کمې شي .

په واقعيت کې څيړنې او د نويو معلوماتو راټولول داومنه
لار ده ، چې د زده کړې او زده کوونکي د وضعې بهترتيب
او ښه والی تضمينوي .

(1) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري مؤسسه انتشارات فرانکلین ، 1957 ، ایران .
ارا ستـه ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علی اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ودورث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard, E.R. and Brown, G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft, 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology, Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers, clark R. Freedom to learn columbus, ohio, charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn, columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړې دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها. کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بڼو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپروني له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library